

ION MIHAI FELEA

anul II, Facultatea de Filosofie
Universitatea de Nord, Baia Mare

Ce a fost filosofia pentru antici

Am intenția să dezvălui în această carte diferența profundă existentă între reprezentarea anticilor cu privire la *philosophia* și reprezentarea obișnuită din zilele noastre a filosofiei. Cel puțin în imaginea ce li se oferă studenților din cauza exigențelor învățământului universitar. Ei au impresia că toți filosofilor studiați s-au străduit rând pe rând să inventeze, fiecare într-o manieră originală, o nouă construcție sistematică și abstractă, destinată să explice, într-o manieră sau alta, universul sau, cel puțin, dacă este vorba de filosofilor contemporani, că s-au străduit să elaboreze un nou discurs asupra limbajului... Nu s-ar putea defini filosoful nu numai ca un profesor sau scriitor ce dezvoltă un anumit discurs filosofic, ci, conform reprezentărilor constante în Antichitate, ca un om ce duce o viață filosofică?

Pierre Hadot, *Ce este filosofia antică*

Și uite așa am scris câteva rânduri inteligente. Păcat că nu îmi aparțin.

Astăzi, reprezentarea colectivă a filosofiei tinde să se identifice cu o ramură (prost înțeleasă la rândul ei) a acesteia, și anume sofistica. Rupti de teluric, cazuiști, demagogi, refractari în fața cotidianului, scufundători după un absolut dubios, filosofilor li se refuză, în general, prezumția de pragmatism. Nu de puține ori, filosofarea este echivalată cu argumentarea abilă a unui neadevăr (sofistica) sau chiar cu manipularea care își ascunde platitudinea în spatele unui discurs pompos (demagogia). Cum însă termenul *philosophia*, precum și bazele mănunchiului de discipline care o compun aparțin Antichității (eline), într-acolo ne vom îndrepta, în continuare, atenția.

Sophia însemna inițial (~ sec. 7 î.e.n.) meșteșug, abilitate practică, orice fel de cunoaștere. Ulterior, termenul

a evoluat, iar *sophia* a devenit tot mai inaccesibilă muritorilor de rând. În secolul 5 î.e.n. se vorbea la superlativ despre cei 7 (*sophoi*) înțelepți ai Greciei, personaje aproape legendare, iar Pitagora spunea că înțelept (*sophos*) este doar Zeul, în timp ce omul poate fi doar iubitor de înțelepciune (*philosophos*). Pe această linie se va menține și învățătura lui Socrate (un Socrate văzut prin ochii lui Platon, întrucât primul nu a lăsat nimic scris. Este, astfel, dificil să ne dăm seama unde se termină gândirea lui Socrate și unde începe cea a lui Platon), care considera înțelepciunea apanajul divinității. Platon (probabil, sub influența călătoriei făcute în Italia, unde a intrat în contact cu școala pitagoreică) făcea două distincții: una între cei înțelepți (care pot fi doar de natură supraumană) și neînțelepții, care sunt oamenii. În continuare, neîn-

țelepții puteau fi sau nu, conștienți de ignoranța lor. Știi că nu știi nimic, zicea Socrate (de altfel, majoritatea dialogurilor platoniciene aveau ca finalitate aporia, incertitudinea în fața a două sau mai

*...ce folos că poți interpreta măiestrit
un fragment din Epicur dacă nu ești
în stare să trăiești după preceptele
acestuia.*

multe soluții egal valabile, dovadă a limitei posibilităților umane de cunoaștere), dar cel care nu știe nimic, însă devine conștient de asta, va tinde spre înțelepciune. În acest sens, filosoful va deține un statut intermediar, de perpetuu urcuș pe scara înțelepciunii, dar a cărei finalitate îi este refuzată din cauza specificului condiției umane. Dar asta, spre mirarea noastră, nu îi descuraja.

Pentru greci, filosofia era esențialmente un mod de viață (când, mai târziu, în școlile filosofice se va trece la comentarea și interpretarea clasicilor (Aristotel,

Platon...), unui student i se va reproșa: ce folos că poți interpreta măiestrit un fragment din Epicur dacă nu ești în stare să trăiești după preceptele acestuia. Nu în zadar, adesea, prescripțiile vor viza și obiceiurile alimentare sau cultivarea corpului (în special la pitagoreici). Dar această alegere nu îl îndepărta de cetate (*polis*), ci, dimpotrivă, îl aducea în centrul ei. Filosoful era un om care, prin viața lui virtuoză, constituia un exemplu pentru ceilalți. În același timp, personaj important în cetate, participa la viața politică și se îndeletnicea cu lucruri obișnuite. Socrate a fost soldat (curajos, după mărturiile) când cetatea a avut nevoie de luptători și era un obișnuit al petrecerilor (una dintre ele va fi evocată în *Symposium*, iar despre Socrate se spunea că este în stare să bea oricât și să nu se îmbete). Atunci când a fost condamnat la moarte, filosoful a refuzat propunerile de evadare, întrucât ar fi dat un prost exemplu tinerilor. Voia să spună că legile trebuie urmate chiar dacă în cazuri particulare defavorizează un individ.

Mai apoi, lumea platoniciană a Ideilor (obiectele unei viziuni sau intuiții intelectuale, realități suprasensibile care constituie esența lucrurilor) va comporta o puternică coloratură morală, întrucât va avea în centrul ei Ideea de Bine. Spre Bine tindem și urcăm trecând succesiv prin etapele cunoașterii. Doar acel care a ieșit din întunericul ignoranței (vezi mitul peșterii) și a ajuns la soarele cunoașterii este în stare să vadă realitatea adecvat și să îi guverneze pe alții.

Platon împărțea societatea în caste și încredința guvernarea întregului – regelui filosof. La un moment dat, afirmă că filosofii ar trebui obligați să conducă. Asistăm, așadar, la zorii conceptului de noocrație.

Filosoful nu era doar un om angajat să-și trăiască viața într-o manieră corectă, ci și unul în stare să dea sfaturi (individului

sau cetății). Școlile de filosofie (Academia, Liceul, Grădina, Porticul) nu erau instituții în sine, ci locuri de întâlnire ale unor mici comunități. Adesea discipolii trăiau în comun cu maestrul lor, în aceeași casă sau în apropierea ei. Fascinația pe care o stârnea calea filosofică era la fel de mare ca și erudiția, permițând astfel tolerarea unui personaj precum Diogene, de exemplu.

Odată cu apariția creștinismului, filosofile Antichității au suferit modificări de optică, împrumutând din și înspre creștinism o seamă de elemente. Experiențele mistice sunt absorbite (Plotin afirmă că a ajuns la înțelepciune de câteva ori în viață) iar, pe de altă parte, ideile platoniciene despre Unu, precum și tratatele lui Aristotel, vor influența masiv teologia Evului Mediu. Observăm însă un fapt interesant: odată cu apariția și evoluția creștinismului, acesta înlocuiește filosofia ca mod de viață. Filosofii vor fi multă vreme de acum încolo teologi și își vor pune ascuțimea minții în slujba rezolvării problemelor de dogmă (Sf. Augustin, Toma D'Aquino). Odată cu Iluminismul, filosoful, în demersurile sale, a fost calificat drept ateist sau nihilist, deși contraexemple sunt multe. Filosofia ca mod de viață pierduse mult teren, iar acest fapt contribuie și astăzi la reticența față de această disciplină în discuție.

Când ne gândim la clasici (sau antici) însă, nu ne putem abține să nu-i considerăm niște oameni superstițioși, cufundați în ignoranța științifică a vremii, incapabili să ne surprindă cu raționamente valide, a căror singură chemare intelectuală era să își explice convenabil lumea primitivă și înfricoșătoare care îi înconjură. Cu părere de rău, această opinie rezistă chiar și atunci când ne afundăm în, să zicem, vreun dialog, pentru că nu putem/nu vrem să citim dincolo de metaforele evidente. În acest context este, așadar, demnă de menționat remarcă lui A.N. Whitehead cum că întreaga filosofie nu constituie decât note explicative la Platon. Citindu-i pe greci, nu putem scăpa de sentimentul că pentru ei lucrurile care azi ne dau bătăi de cap existențiale erau simple și de la sine înțelese.

Portret, Diana Niță